

DOĞU ARAŞTIRMALARI

Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi

A Journal of Oriental Studies

Sayı/Issue: 3, 2009/1

İstanbul–2009

**İBNU'L-ESİR'İN “EL-KAMİL Fİ'T-TARİH” ADLI KİTABININ
TÜRKÇE TERCEMESİ ÜZERİNE BİR KAÇ MÜLAHAZA
MEHMET AZİMLİ**

Giriş

Tarihte yaşayan medeniyetlerin kendi başlarına oluşmadıkları, çevresindeki ve kendinden önceki medeniyetlerin birikimlerinden faydalandıkları kesindir. Esasen böyle bir durum tarihsel bir zorunluluktur da. Diğer medeniyetlerin birikimlerinden istifade edip kendi ürettikleriyle mezc edebilen medeniyetler, tarihe damgasını vurmuş, kalıcı izler bırakmış medeniyetler olmuşlardır.

İslam Medeniyeti de böyledir. Kendinden önce yaşayan medeniyetlerin birikimlerinden azami ölçüde faydalanmayı bilmiş, etrafında bulunan değişik medeniyetlerden etkilenmiştir. Bu anlamda İslam Medeniyeti birçok kültürün karıştığı mozaik bir medeniyettir.

Bu birikimlerin İslam Dünyasına ulaşmasının en önemli yolu da Beytu'l-Hikme çerçevesinde oluşturulan çeviri hareketleri ile olmuştur. Bu çeviriler bağlamında Yunancadan, Hintçeden, Süryaniceden, Aramiceden, Pehleviceden, Rumcadan, yığınla kitap büyük paralar sarf edilerek çevirilmiş ve Müslümanların hizmetine sunulmuştur. Dönemin halifesi çevredeki devletlerden, özelde Bizans topraklarından kervanlarla kitap toplattırılmış ve Bağdat'a getirilen bu kitaplardan bazıları önemine binaen ağırlığınca altın tozu karşılığında mütercimlere çevirtilmiştir.¹

İslam Medeniyeti'nde özellikle kültürel sahada gerçekleşen bu çeviriler sayesinde bir bilgi patlaması yaşanmış ve dünya tarihi boyunca o zamana kadar hiçbir medeniyette görülmediği kadar bilgi üretimi gerçekleşmiştir. Bu üretim hem dini sahada hem de pozitif bilimler alanında olmuştur.

Nasıl ki değişik medeniyetlerden yapılan bu çeviriler, İslam dünyasına ve medeniyetine ivme kazandırıp dünyanın öncülüğünü sağladı ise benzer bir olay, Avrupa için de söz konusudur. Endülüs, Sicilya ve Haçlı seferleri yolu ile tanışılan İslam Medeniyetinin bilgi birikimi, Avrupa'da büyük bir hızla Latinceye çevrilmiş ve bu sayede reform ve Rönesans hareketleri ile aydınlanma çağına girilmiştir. Avrupa'nın bu günkü hakimiyetinin temelinde o dönemde başlayan ve yaklaşık 5-6 asır devam eden bu çeviriler vardır dersek yanlış söylemiş olmayız.² “*Aslanın gücü yediklerinden*” şeklindeki söz belki de bunu anlatmaktadır. Medeniyetlerin bu güce ulaşması, faydalandığı birikimlerden kaynaklanmaktadır.

¹ İbrahim, Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 2006, 38.

² Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercüme*, İstanbul, 1935, 106.

Bu örnekler, esasen bizim kendi başımıza bir şeyler üretmekten çok kolektif akla ihtiyaç duyduğumuzu gösterir. Bu anlamda ilim adamları hem ilgilendikleri ilim dalı ile ilgili dile hâkim olmaları, hem de bilginin herkese ulaşması için önemli kitapların çevirilerini mutlaka yapmaları gerekmektedir. Bu kitapların başında kaynak eserler gelir. Kaynak eserlerin bu anlamda çevirileri büyük önem arz etmektedir.

Belki de bu eksikliğin hissedilmesinden dolayı Cumhuriyetin ilk yıllarında bizzat Türk Tarih Kurumu tarafından üzerinde durularak Türkçeye önemli oranda kaynak çevirileri yaptırılmıştır. Buna İslam tarihi ile ilgili olarak örnek verecek olursak, Taberi çevirilmiş ve bir kısmı da yayınlanmıştır. Yine Mesudi, çevirilmiş ve Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde çevirisi daktilo edilmiş halde maalesef hâlâ basılmayı beklemektedir. Aslında bu önemli eserin o haliyle bile basılması faydadan hali değildir. Bu alanda çok önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu noktada çevirilerde istem dışı bir kısım çeviri hatalarının olması mümkündür. Bu durum her çeviri eser için geçerlidir ve bundan kurtulmak pek de mümkün değildir. Bütün bunlara rağmen, tercümelerin kullanılmasının ilmi hayatı ve çalışmaları artırdığı için, bir takım yanlış çeviriler olsa da dikkatli bir kullanımla çevirilerin kullanılması faydadan hali değildir.

El-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi

Yukarıda ifade ettiğimiz önemli kaynak eserlerin başında İbnü'l-Esir el-Cezerî'nin **El-Kamil Fi't-Tarih** adlı eseri gelmektedir. Bu eser, gerek İslam tarihçilerinin gerek ortaçağ tarihçilerinin vazgeçemedikleri çok önemli bir kaynak eserdir. İbnü'l-Esir'in bu önemli eseri, esasen ilk dönem İslam tarihinden çok, sonraki dönemler açısından detaylı bilgileri bize aktaran eşsiz bir kaynaktır. Eserin Türkçemize çevirisi 80 li yıllarda yapılarak çok önemli bir iş başarılmıştır. Bu anlamda öncelikle eserin çevirmenleri başta olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür etmek gerekir.

Her eserin çevirisinde olduğu gibi bu eserin çevirisinde de kesinlikle kasıtsız olduğunu düşündüğümüz kimi çeviri hataları mevcuttur. Bu çeviri hataları muhtemelen çevirmenden olabileceği gibi, redaktörden veya basım esnasındaki bir takım problemlerden de olabilir. Bu sebeple bunları normal karşılıyoruz. Bu eserdeki çeviri hatalarına örnek olması açısından sadece Cezire kelimesini esas alıp bu kelimenin çevirilerindeki bazı hataları vermek ve ayrıca bir de bir paragraflık bir örnek sunmak istiyoruz.

الجزيرة Cezire

Cezire, kelimesi Arap coğrafyacılar tarafından Fırat ve Dicle'nin arasında kaldığı ve adaya benzediği için ada anlamında olup Yukarı

Mezopotamya dediğimiz bölge için kullanılmaktadır.³ Bu kelimenin İbnü'l-Esir'in el-Kamil'indeki çeviri yanlışlarının bir kısmı şu şekildedir:

1- اهل الجزيرة kelimesi,⁴ “Cezire Halkı” şeklinde çevrilmesi gerekirken “Arap yarımadası halkı” şeklinde çevirilmiş.⁵ Halbuki, burada bahsedilen konu, Cezire bölgesindeki halk olduğu cümlemin devamında anlatılmaktadır.

2- اهل الجزيرة “Arabistanlılar” Aynı hatanın benzeri bu sefer⁶ olarak tercüme edilmiştir.⁷ Hâlbuki coğrafi olarak bu bölgenin Arabistan ile alakası yoktur.

3- H. 147. yılın olaylarının anlatıldığı yerde⁸ ise Cezire kelimesi hiç çevrilmemiştir. Çeviri: “*Cezire'deki Haricilerin bulunduğu yerdeki orduyla Musul'da bekliyordu.*” Şeklinde olması gerekirken: “*Harb b. Abdullah, o esnada iki bin kişilik bir orduyla Musul'da Haricilerin bulunduğu yerde idi.*”⁹ şeklinde yapılmış.

4- H. 287. yılı olaylarının sonunda ise Cezire kelimesi, kendisi içinde bir birim olan Diyar-ı Rebia olarak algılanmıştır. Çeviri: “*Cezire bölgesinden Diyar-ı Rebia Emiri ...*”¹⁰ şeklinde tercüme edilmesi gerekirken, “*Diyar-ı Rebia Emiri...*”¹¹ şeklinde tercüme edilmiştir. Hâlbuki Diyar-ı Rebia Cezire'deki üç bölgeden sadece birisidir.

5- Son olarak Cezire bölgesi ile ilgili olan Mardin Kalesi ile ilgili bir örnek vermek istiyoruz. H. 361 yılı olayları içinde geçen bir ibare: “*bu yılın Şevval ayında Ebu Tağlib b. Hamdan Mardin Kalesi'ni ele geçirdi.*”¹² Şeklinde tercüme edilmesi gerekirken, fail hazfedilip, Mardin kelimesi de atlanılarak şöyle bir çeviri ortaya çıkmıştır: “*Bu yılın Şevval ayında Ebu Tağlib Hamdan Kalesi'ni ele geçirdi.*”¹³

³ C. F. Seybold, *Algeziras ve Cezire, İA.*

⁴ Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, (Tornberg Baskısı), V, 416.

⁵ Bkz. İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Yunus Apaydın, Redaktör: Mertol Tulum, İstanbul, 1986, V, 340.

⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, (Tornberg Baskısı), V, 400.

⁷ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Yunus Apaydın, Redaktör: Mertol Tulum, V, 329.

⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, (Tornberg Baskısı), V, 577.

⁹ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Yunus Apaydın, Redaktör: Mertol Tulum, V, 466.

¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, (Tornberg Baskısı), VII, 508.

¹¹ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Yunus Apaydın, Redaktör: Mertol Tulum, VII, 422.

¹² İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, (Tornberg Baskısı), VIII, 626.

¹³ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Ahmet Ağırakça, Redaktör:

Bu örnekleri verirken hiç kimsenin emeğini küçümsemek istemiyoruz. Ancak burada aktardığımız örnekler bu tercümenin çalakalem yapılmış bir tercüme olduğu hissini vermektedir.¹⁴ Ancak meselenin bazen çala kalemlikten öteye geçtiğini de bir örnekle desteklemek istiyoruz.

Kürtler mi? Türkler mi?

İbnü'l-Esir'in el-Kamil'inin Türkçeye çevirisinden sadece Cezire ile ilgili 5 adet örneği verdikten sonra, bu kelime çevirisi hatalarına ilave olarak bir paragraf çevirisi sunmak istiyoruz. Bu paragrafın çevirisinde 4 yerde orijinalinde "Kürtler" olarak geçen kelimeler, "Türkler" olarak tercüme edilmiş. Öncelikle bu paragrafın orijinalini ve çevirisini verip bunun üzerinde değerlendirmemizi yapmak istiyoruz.

وفيهما كانت وقعة للزنج انهزموا فيها وكان سببها أن محمد بن عبيد الله كتب إلى علي بن أبان، بعد الصلح، يسأله المعونة على الأكراد الدارنان، على أن يجعل له ولأصحابه غنائمهم، فكتب علي إلى صاحبه يستأذنه، فكتب إليه أن وجه إليه جيشاً وأقم أنت، ولا تتفد أحداً حتى تستوثق منه بالرهائن ولا يأمن غزوه والطلب ثاره. فكتب علي إلى محمد يطلب منه اليمين والرهائن، فبذل له اليمين، ومطله بالرهائن، فلحرص علي على الغنائم أنفذ إليه جيشاً فسير محمد معهم طائفة من أصحابه إلى الأكراد، فخرج إليهم الأكراد فقاتلوهم، ونشبت الحرب، فتخلى أصحاب محمد عن الزنج، فانهزموا وقتلت الأكراد منهم خلقاً كثيراً.¹⁵

"Bu yıl içinde Zenciler giriştikleri bir savaşta mağlup olmuşlardı. Aralarında akdettikleri barıştan sonra Muhammet b. Ubeydullah Ali b. Eban'a mektup yazıp Türklerle karşı kendisine yardım etmesini istemiş ve elde edecekleri ganimeti aralarında paylaşacaklarını söylemişti. Ali efendisine mektup yazıp ondan bu husus hakkında izin istemiş, o da ona: "Oraya bir ordu gönder ve sen kendin olduğun yerde kal, ayrıca ondan rehineler almadıkça ve ona tam güvenmedikçe oraya da hiç kimseyi gönderme. Belki o senden intikam almak isteyecektir." şeklinde mektup yazmıştı. Ali b. Ebân Muhammed'e mektup yazıp ondan yemin etmesini ve kendisine rehineler göndermesini istemişti. Muhammed ona bir sürü yeminler ettiği halde rehine gönderme hususunda bir hayli oyalamıştı. Ancak Ali'nin ganimet elde etmek hirsından dolayı duramamış ve Muhammed'in yanına ordu göndermişti. Muhammed'de bu gelen zencilere bir grup askerini katmış ve Türkler üzerine göndermişti. Ancak Türkler karşısına çıkıp da çarpışmaya girince, aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmiş, Muhammet b. Ubeydullah'ın adamları Zencileri yalnız bırakıp geri çekilmişlerdi. Böylece onlar büyük bir hezime uğramışlar, Türkler de onlardan büyük bir kitleyi öldürmüşlerdi."¹⁶

Mertol Tulum, VIII, 537.

¹⁴ Mütercimlerin bilgi ve çeviri yeteneğinden kuşumuz bulunmamaktadır.

¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995,(Tornberg Baskısı), VII, 331; Ayrıca bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Tahk: Muhammed Yusuf Dokak, Beyrut, 1987, VI, 287.

¹⁶ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Ahmet Ağırakça, Redaktör: Mertol Tulum, VII, 275- 276.

Öncelikle buradaki altı çizili bu dört kelimenin niçin bu şekilde çevrildiği konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Acaba eserin diğer baskılarında bu kelimeler bu şekilde mi geçiyor diye baktığımızda onlarda da buna rastlamıyoruz.¹⁷ Diğer baskılar da, çeviriye esas olan Tornberg baskısı gibi aktarmışlardır. Yine İbnü'l-Esir çoğunlukla aktardığı bilgileri Taberi'nin sıralamasına göre alıp ağırlıklı olarak Taberi'nin metoduna tabi olmuştur. İlgili bölüme baktığımızda Taberi de h. 266 yılı olayları içinde aynen bu kelimeleri İbnü'l-Esir gibi kullanmaktadır.¹⁸

Okuyucuyu iki metin arasındaki farkı görmeye davet ediyoruz. Ayrıca buradaki hatalar sadece 4 kelime ile de sınırlı gözüküyor. Bu durum, insanın kafasında soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Öncelikle bu kadar açık ve tekrarlanan bir hata olamayacağını düşünüyoruz, ancak açık ve net olarak bunun bir sebebini de bulamıyoruz. Eserin diğer bölümlerinde geçebilen bu ibareler¹⁹ niçin burada değiştirilmiştir.²⁰ Bir paragrafta aynı kelimenin tercümesinde 4 defa hata yapılmaması gerekir. Ayrıca bu kelimelerin birbirine benzemesi de söz konusu değildir.

Bu noktada okuyucu olarak bizim bir açıklama beklemek de hakkımız olsa gerektir. Değilse etnik bir kaygı ile bu tasarrufun yapıldığını düşünmek bile istemiyoruz. Çünkü bu durumda akademik etikten yoksunluk ortaya çıkmış olacaktır. İnsanlarda belli bir ırkı yüceltme duyguları olabilir. Bu konu, her ne kadar istenmeyen bir mesele olsa da fikir özgürlüğü çerçevesinde olabilecek bir durumdur. Ayrıca tarihte İslam'ı yüceltme adına önemli işler yapmış olan bir kavmi -İslam'a bin yıldan fazla hizmet etmiş olan Türkler gibi- ırkıdan dolayı değil yaptığı hizmetlerden dolayı övmek de gereklidir. Bu en azından diğer kavimlerin de bu hizmetler için yarışması anlamında iyi de olabilir.

Ayrıca İbnü'l-Esir gibi bir yazara da saygı duyulmalıdır. Onun eseri çevrilirken en azından ona saygı açısından kitabı onun yazdığı gibi aynen çevrilmeliydi. Akademik etik, sadakat ve ahlak bunu gerektirir.²¹

Son Söz

Yukarıda aktardığımız örneklerle rağmen bu eser, bütün İslam tarihçileri ve ortaçağ tarihçileri için kaynak bir eserdir. Bu manada bu tercüme de ilim

¹⁷ İbnü'l-Esir'in bir diğer baskısı bkz. Haz. Şeyh Halil Memun Şiha, Beyrut 2002, VI, 46.

¹⁸ Taberi, *Tarihu'l-Ümemü ve'l-Mülük*, Beyrut, 1995, V, 526.

¹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut, 1995, (Tornberg Baskısı), VII, 538.

²⁰ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi, el-Kamil Fi't-Tarih Tercemesi*, Çev; Ahmet Ağırakça, Redaktör: Mertol Tulum, VII, 449.

²¹ Bu bağlamda bu cildin mütercimi olan Ahmet Ağırakça'dan -esasen mütercimi şahsen tanıdığımdan dolayı ırkı bir saikle böyle bir çeviri yapacağına hiç ihtimal vermiyorum- bunun cevabını da beklemeye hakkımız olduğunu düşünüyorum.

adamları tarafından yardımcı olması açısından kullanılabilir. Ancak Arapça ile karşılaştırılmadan referans verilmemelidir. Dikkatle incelenirse her sayfada ufak tefek hatalar bulunulabilecektir. Bunlar çeviri hatası olduğu gibi musahhih, redaktör, matbaa hatası da olabilir. Her ne olursa olsun eser kaynak verilirken aslı ile karşılaştırılarak kullanılmalıdır.